

**БУХОРОДА ЧОРИҚУЛБОЙ ВА БОШҚА МУЛҚДОРЛАРНИНГ
ҚАТАҒОН ЭТИЛИШИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.05.5.001>

Ражабов Қаҳрамон Кенжаевич,

*Ўзбекистон ФА bixdi.uz Тарих институти бош илмий ходими, тарих
фанлари доктори, профессор*

Аннотация: Мақолада XX аср 20-йиллари охири ва 30-йиллари бошларида Бухоро воҳасида бойлар ва йирик мулкдорларнинг қатагон қилиниши, ер-сув ислоҳоти ва коллективлаштириши даврида қулоқ сифатида уларнинг ўз юртидан бадарга ва сургун этилиши кўрсатилган. Муаллиф архив хужжатлари ва оғзаки тарих маълумотлари асосида ромитанлик йирик чорвадор Чориқулбой Пирнафасов (1847-1934) ва шофирконлик бободехқон Шарофбобо Раззоқов (1906-1975) ҳамда bixdi.uz полвон ва қўрбоши бўлган Ҳамро Полвон Шодиев (1892-1942) фаолияти ҳамда бухоролик бошқа бойлар ва мулкдорларнинг қатагон қилинишини ҳолис ёритган.

Калит сўзлар: Совет режими, коллективлаштириши, қулоқлар, ер-сув ислоҳоти, бободехқон, чорвадор, бой, мулкдор, Чориқулбой, Шарофбобо, Ҳамро Полвон, қатагон, сургун, бадарғалик, мустақиллик.

РЕПРЕССИИ ЧАРИКУЛБАЯ И ДРУГИХ ВЛАДЕЛЬЦЕВ В БУХАРЕ

Раджабов Каҳрамон Кенджаевич,

*Главный научный сотрудник института истории АН Узбекистана,
доктор исторических наук, профессор*

Аннотация: В статье описываются репрессии против богатых и крупных землевладельцев как кулаков в Бухарском оазисе в конце 20-х и начале 30-х годов XX века, а также их депортация и ссылка в период земельно-водной реформы и коллективизации. Автор объективно описал деятельность и репрессии крупного скотовода Чарикулбай Пирнафасова (1847-1934), бободехкона Шафиркана Шарофбобо Раззокова (1906-1975), полвона и курбашаи Ҳамро Полвона Шодиева (1892-1942) и других богатых и землевладельцев Бухары на основе архивных документов и данных устной истории.

Ключевые слова: Советский режим, коллективизация, кулак, земельная и водная реформа, бободехкон, пастух, богач, землевладелец, Чарикулбай, Шарофбобо, Ҳамро Полвон, репрессии, депортация, изгнание, независимость.

**REPRESSION OF CHARIKULBAY AND OTHER OWNERS IN
BUKHARA**

Rajabov Kahramon Kenjaevich,

*Chief researcher of the institute of history of the AS in Uzbekistan, doctor of
historical sciences, professor*

Abstract: The article describes the repression of the rich and large landowners as a kulak in the Bukhara oasis In the late 20s and early 30s of the twentieth century, as well as their deportation and exile during the period of land and water reform and collectivization. The author objectively described the activities and repressions of a large herdsman Charikulbay Pirnafasov (1847-1934), bobodehkon of Shafirkan Sharofbobo Razzokov (1906-1975), polvon and kurbashi Hamro Polvon Shodiev

(1892-1942) and other wealthy and landowners of Bukhara based on archival documents and oral history data.

Keywords: Soviet regime, collectivization, kulak, land and water reform, bobodehkon, herdsman, rich, landowner, Charikulbay, Sharofbobo, Hamro Polvon, repression, deportation, exile, independence.

Бухорода совет ҳокимияти ўрнатилгач, 1926-1927 йиллардан бошлаб Шарқда илм-фаннинг бешиги ва шариф шаҳар (шарофатли, муқаддас шаҳар) ҳисобланган Бухородаги кўплаб мадрасалар, масжидлар ва хонақоҳлар бузиб ташланди. Бузилмай қолган мадрасалар ва масжидлар хўжалик омборларига айлантирилди, қизил аскар гарнизонларининг казармалари қилиб қайта жиҳозланди, четдан келганлар учун турар-жой сифатида берилди ва турли мақсадларда фойдаланилди. Ўзбек халқи томонидан 1300 йил давомида яратилган исломий руҳдаги қўлэзма асарлар ва бошқа китоблар йўқотилди.

Бухоро вилояти давлат архивининг махсус фондларида бухоролик йирик мулкдорлар ва уламоларнинг қатағон қилинишига оид “мутлақо махфий” тамғали ҳужжатлар сақланиб қолган[1].

1928 йил 1 ноябрда Бухоро округи ижроия қўмитаси ҳузуридаги махсус комиссия ўз мажлисида Бухоро округидан бадарға қилинадиган бой хўжаликлари масаласини кўриб чиққан. Ҳасанов раислигида (котиб Ашрафий, аъзолар Ҳасанов, Акинтьев, Адинаев ва Вафо Хўжаев) бўлиб ўтган комиссия мажлисида Вафо Хўжаев Ромитан тумани ҳудудида комиссия олиб борган фаолият хусусида гапириб, туманнинг дашт ва чўл ҳудудидаги яйловларда мавжуд бўлган бой хўжаликларининг қўйларини аниқ ҳисобга олишнинг иложи йўқлигини таъкидлайди. Маълумки, Қизилкум яйловларида Бухоронинг машҳур қорақўл қўйлари боқилган. Бухоро қорақўли ўзининг такрорланмас жилоси билан дунё бозорида донг таратган. Фақатгина машҳур бухоролик Чорикулбой ихтиёридаги қорақўл қўйларининг ўзи 50 000 бош атрофида бўлган. 1928 йил ноябрь ойида Чорикулбой[2] Хоразм округида (бошқа ҳужжатда Оренбургда) сургунда бўлиб, унинг беҳисоб қўйлари бу пайтда Нурота яйловларида боқилар эди. Комиссия мажлисида Нурота яйловига бориб, чорвани махсус рўйхатга олувчи Ромитан тумани ижроия қўмитасининг алоҳида комиссия таркиби ҳам тасдиқланади[3]. Ушбу комиссияга раис қилиб Ер ишлари бўлими мудирини, аъзолар қилиб эса Чорвадор ширкати ва туман маъмурий бўлимининг вакиллари киритилган[4]. 1928 йил 19 ноябрда бўлган комиссиянинг бошқа мажлисида айтилишича, Чорикулбойнинг бутун чорваси (5455 бош қорақўл қўй, 15 туя, 9 та эшак) совет ҳокимияти томонидан мусодара қилинган[5].

Шу ўринда бухоролик йирик қорақўлчи чорвадорлардан Чорикулбой (1847-1934) ҳаёти ва фаолияти тўғрисида тўхталиб ўтмоқчимиз.

Чорикулбой Пирнафасбой ўғли 1847 йили Бухоро амирлигининг Ромитан туманидаги Қоқиштувон қишлоғида туғилган. У Бухоронинг йирик қорақўлчи бойларидан бўлган. Қорақўл тери ва чой савдоси билан шуғулланиб, катта сармоя орттирган.

Чорикулбой ўз сармояси ҳисобидан Ромитанда (Зарафшон дарёси устида) 1911-1914 йилларда ҳашаматли кўприк ҳамда Хайробод қишлоғидаги ариқ бўйида 1924 йили муҳташам клуб, 1926 йили Ромитан шаҳрида дастлабки мактабни қурдирган. Ромитанлик кексаларнинг маълумот беришича, Чорикулбой кўприк қурувчи устани Германиядан, кўприк лойиҳаловчи мутахассисларни Чехиядан қақиртирган. Кўприк қуришга ишлатилган тошлар Қоровулбозор ва Ғозғондан

келтирилган. Кўприк қурилишида асосан ганч ва обиғишдан фойдаланилган. Бирорта ҳам ёғоч ёки темир арматураси ишлатилмаган. Узунлиги 100 метр, эни 8 метр бўлган кўприк қуриб бўлингач, Чориқулбой томонидан унинг 1914 йилда бўлиб ўтган очилиш маросимига Бухоро ҳукмдори Амир Саид Олимхон таклиф қилинган. Кўприкнинг ён томон гумбазига Чориқулбой қуйидаги сўзларни ёзиб қолдирган: “Мен Чориқулбой, халқнинг ризолиги, дунё ҳаваси ва шавқи, элим осойишталиги ва меҳри учун, инсонлар бахт-саодати, келажагига хизмат қилиши учун кўприкни курдим”[6].

Чориқулбой Ўзбекистон ССРда ўтказилган ер-сув ислоҳоти даврида (1925-1926 й.) Қизилқум яйловларидаги 50 минг бош қўй ва бошқа мол-мулкларини ўз ихтиёри билан совет ҳокимиятига топширган. Бу ҳақда юқоридаги архив ҳужжатларида ҳам сўз боради. Бироқ шунга қарамадан у 1928 йил октябрда 81 ёшида Бухородан Оренбургга сургун қилинган. Ўзбекистон ССР ХКС раиси Файзулла Хўжаевнинг аралашуви билан Чориқулбой сургундан қайтарилган ҳамда унга Туркменистон ССР Чоржўй вилоятидаги Дарғонотада (Амударё яқинида) яшаш учун рухсат берилган.

Чориқулбой 1934 йили Дарғонотада 87 ёшида сургунликда вафот этган. (Муаллифдан: Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгач, Чориқулбойнинг хоки неваралари томонидан Қоқиштувон қишлоғидаги Сазоклибобо (Ҳазрати Насимий) қабристонига 1993 йили дафн этилган. Қабри устига мақбара ўрнатилган. Чориқулбой кўпригида бугунги кунда хотира лавҳаси қўйилган. Маҳаллий ўлкашунос Тўра Ҳалимов томонидан “Саховатли Чориқулбой” (Бухоро, 1996) рисоласи чоп этилган)

Яна ўша пайтда Бухородан сургун ва бадарға қилинган бойлар ва уламолар ҳақидаги архив ҳужжатларига қайтамиз.

Бухоро округи Ер ишлари бўлими фаолияти тўғрисида СССР Халқ Комиссарлари Совети ҳузуридаги Бирлашган Давлат Сиёсий Бошқармаси Бухоро округи бўлими томонидан 1928 йили 28 февралда тайёрланган махсус маълумотномада бойлар қўлидан тортиб олинган ер ҳақида тўхтаб ўтилган. Ушбу махфий ҳужжатда кўрсатилишича, ОГПУнинг Бухоро округи бўлими маълумотларига кўра, Ғиждувон тумани Пирмаст қишлоқ советига қарашли Халажиён қишлоғида яшовчи Саксон Отамуродов, Қаландархона қишлоқ советига қарашли Сафид-Чўян қишлоғида яшовчи Ҳамро Ашуров, Мир Бобо Ҳусаинов, Мулла Саид Йўлдошев каби бойлар ерлари шу атрофдаги қишлоқларда яшовчи батрақлар ўртасида тақсимланганлигидан норозилик билдиришади[7]. Кейинчалик совет ҳукумати томонидан ғиждувонлик ушбу бойлар қатағон қилинган.

Бухоро округидан 1928 йил 28 октябрда ЎзССР ташқарисига (Оренбург шаҳрига) сургун қилинган помешчикларнинг (матнда шундай ёзилган) биринчи рўйхатига кўз ташласак, унда қуйидаги 6 кишининг исми-шарифи мавжуд:

“1. Эшон Ҳакимхон Судур Султонов – Баҳоуддин қишлоғида яшовчи, Янги Бухоро тумани.

1. Саид Кайвони Хўжа Аҳмад Хўжаев – Жўйбор хонақоси гузарида яшовчи, Эски Бухоро шаҳри. Унинг оиласи 7 кишидан иборат.

2. Жўрабой оқсоқол Убайдуллаев – Косагарон гузаридаги 71-ҳовлида яшовчи, Эски Бухоро шаҳри. Унинг оиласи 5 кишидан иборат.

3. Чориқулбой Нафасов – Зандани қишлоқ советига қарашли Қоқиштувон қишлоғида яшовчи, Вобкент тумани. Унинг оиласи 31 кишидан иборат.

4. Иброҳим Муродов – Осноб қишлоқ советига қарашли Работи Аллла

қишлоғида яшовчи, Ромитан тумани. Унинг оиласи яқин қариндошлари билан биргаликда 20 кишидан иборат.

5. Умар Хўжа Музаффаров – Қўрғон қишлоқ советига қарашли Бахтиёрча қишлоғида яшовчи, Ромитан – Хайрбот тумани. Унинг оиласи 4 кишидан иборат”[8].

Бухоро помешчикларининг ЎзССР ичида (Фарғона вилояти Марғилон туманига сургун қилинган иккинчи рўйхатида эса қуйидаги 16 киши бор:

“1. Қурзобой оқсоқол Ўринов – Шуркашан қишлоқ советга қарашли Катта Баяр қишлоғида яшовчи, Қорақўл тумани. Унинг оиласи ака-укалари билан биргаликда 20 кишидан иборат бўлган.

2. Зубайт Хўжа Хусейнов – Баҳоуддин қишлоғида яшовчи, Янги Бухоро тумани. Унинг оиласи 4 кишидан иборат бўлган.

3. Ҳамро Умидов – Хумин қишлоқ советига қарашли Ҳазармон қишлоғида яшовчи, Бухоро тумани. Унинг оиласи 5 кишидан иборат, ўғли ва икки жияни ҳам киради.

4. Бек Хусейнов – Галаосиё қишлоқ советига қарашли Чарук қишлоғида яшовчи, Эски Бухоро тумани. Унинг оиласи 5 кишидан иборат.

5. Муҳаммад Хўжа Ҳидоятлов – Хумданак қишлоқ советига қарашли Мадаминбой қишлоғида яшайди, Бухоро тумани. Унинг оиласи 5 кишидан иборат бўлган.

6. Мулла Ражаб Алимов – Бозор Хўжа қишлоқ советига қарашли Лақлақа қишлоғида яшайди, Қорақўл тумани. Унинг оиласи 7 кишидан иборат.

7. Авлиёкул Амин Раҳмонбердиев – Сўксўк қишлоқ советига қарашли Зоғорақаш қишлоғида яшовчи, Қорақўл тумани. Онаси, иккита хотини ва иккита ўғли бор.

8. Жаббор Абдухолиқов – Қозон қишлоқ советига қарашли Дарғабоғ қишлоғида яшайди, Қорақўл тумани. Хотини, кизи ва ўғли бор.

9. Сағат Полвон Мадийров – Олот қишлоқ советига қарашли Қизилбод қишлоғида яшайди, Қорақўл тумани. Хотини ва боласи бор.

10. Абдул Манноп Пўлатов – Қаландархона қишлоқ советига қарашли Жаъфари қишлоғида яшайди. Учта хотини бор, бойвачча[9] (Сибирга сургун қилинган), иккита синглиси, Маҳаматқулнинг хотини ва учта боласи бор.

11. Саид Хўжа Бақо Хўжаев – Лақлақа қишлоқ советига қарашли Қаҳрамон қишлоғида яшайди, Ромитан-Хайрбот тумани. Унинг оиласи 5 кишидан иборат.

12. Саид Мурод Хўжа Файзуллаев – Аламдор қишлоғида яшайди, Ромитан тумани. Унинг оиласида 7 киши бор, битта ўғли тижорат билан шуғулланади.

13. Нарзи Хўжа Абдул Сатторов – Чилонғу қишлоқ советига қарашли Супсан қишлоғида яшайди, Ромитан-Хайрбот тумани. Унинг оиласи 5 кишидан иборат, иккита ўғли тегирмонда ишлайди.

14. Рўзи Қурбонов - Чилонғу қишлоқ советига қарашли Чилонғу қишлоғида яшайди, Ромитан-Хайрбот тумани. Унинг оиласи 8 кишидан иборат.

15. Солих Камолов - Азбоб қишлоқ советига қарашли Работи Алла қишлоғида яшайди, Ромитан-Хайрбот тумани. Унинг оиласи 9 кишидан иборат.

16. Чўли Ўринов – Кашан қишлоқ советига қарашли Катта Баёт қишлоғида яшайди, Қорақўл тумани. Ўз укаси билан биргаликда туради, оила аъзоларининг умумий сони 20 кишидан иборат”[10].

Бухоро воҳасидан сургун қилинган ушбу 22 оила (192 нафар кишидан иборат)нинг тақдирини эса аянчли тугайди. Уларнинг аксарияти сургун давомида ўз туғилиб ўсган жойларидан олисда бадарғаликда вафот этишди. Совет

хокимияти йилларида Бухорода қатағон қилинган бундай кишиларнинг миқдори бир неча ўн минг кишидан иборатдир.

1928 йилга тегишли бошқа бир ҳужжатда ҳам бухоролик 22 нафар машҳур бойларнинг рўйхати келтирилади. Бу рўйхатда Чориқулбой Нафасов, Эшон Ҳакимхон Судур Султонов, Зубайт Хўжа Ҳусейнов, Курзобой оқсоқол Ўрунов, Саид Кайвони Хўжа Аҳмад Хўжаев, Жўрабой оқсоқол Убайдуллаев, Ҳамро Умидов, Беги Ҳусейнов, Муҳаммадхўжа Ҳидоятлов, Мулла Ражаб Алимов, Авлиёкул амин Раҳмонбердиев, Жаббор Абдухолиқов, Сагат Полвон Мадийеров, Чўли Ўринов, Абдул Манноп Пўлатов, Саидхўжа Бақоқўжаев, Саид Муродхўжа Файзуллаев, Иброҳим Муродов, Нарзиқўжа Абдул Сатторов, Рўзи Қурбонов, Умархўжа Музаффаров, Солиқ Камолов[11] каби бойларнинг исми мавжуд бўлиб, уларнинг барчаси совет ҳукумати томонидан қатағон қилинган. Яна бошқа бир ҳужжатда келтирилишича, Чориқулбой Нафасовнинг 31 кишилик катта хонадони (бир ҳужжатда хонадон аъзоларининг миқдори 45 киши деб кўрсатилган) Бухородан 1928 йил 1 октябрда Оренбургга сургун қилинган. Сургун қилинишидан аввал Чориқулбой Нафасов ва унинг ўғли Рўзимурод Чориқулов ўз оилалари билан битта хонадонда Ромитан туманидаги Шўрча қишлоқ советига қарашли Қоқиштувон қишлоғида истиқомат қилишган. Чориқулбойнинг учта данғиллама уй-жойи бўлган[12].

Чориқулбой ва унинг зурриёдлари аввал Оренбург шаҳрида, сўнгра кўшни Туркменистон ССРнинг Чоржўй вилоятидаги Дарғонота шаҳрида сургунда яшашга мажбур қилинган.

Кулоқларга қарши кураш Ўзбекистон ССРда кун сайин кенгайиб борган. 1931 йил августда 3828 та кулоқ хўжаликлари тугатилган. Бундан ташқари, 3871 хўжалик “кулоқ оиласи” сифатида Украина, Сибир ва Шимолий Кавказга сургун қилинган. Расмий маълумотларда кўрсатилишича, 1933 йили Ўзбекистонда сургун қилинган кулоқ хўжаликлари сони 5500 тага етган[13].

Ўзбекистонда кулоқлар сифатида рўйхатга олинган ўзига тўқ хўжаликларнинг мол-мулки тўлки мусодара қилиниб, уларнинг оилалари ўзга юртлар (Украина, Шимолий Кавказ, Сибир, Қозоғистон, Узоқ Шарқ ва б.)га сургун қилинган. Шунингдек, республиканинг ўзида кулоқлар учун махсус концентрацион лагерлар (концлагерлар) ва кўчириб келтирилганларнинг 10 та мажбурий меҳнат посёлкалари ташкил қилинди. Бу посёлкалар 1931 йилда Қўқон, Чуст-Поп, Оқдарё, Икромов, Гиждувон, Бауман, Денов, Сарийосиё, Қува, Янгийўл туманларида тузилган[14]. Масалан, Бауман (ҳозирги Шофиркон) туманидаги Жилвон ва Кўли Одина қишлоқ советлари ҳудудида ана шундай иккита кулоқ посёлкалари барпо қилинган. Бухоро амирлигида полвон сифатида ном чиқарган, кейинчалик қизил армияга қарши курашган Ҳамро Полвон (1892-1942) Жилвондаги ана шундай кулоқ посёлкаларига ташланган пайтда бу ерда чўл ва кўриқ ерларни ўзлаштириб, Жилвон (ҳозирги Ҳамро Полвон [Полвонобод]) қишлоғига асос солган[15]. Совет ҳокимиятига қаршилик қилган кулоқлар эса қамоққа ташланган ва отиб ўлдирилган.

Масалан, биргина Шофиркон туманида 1929-1934 йилларда 510 хонадон “кулоқ хўжалиги” сифатида СССРнинг Украина, Кавказ, Қозоғистон, Сибир ҳудудлари ва Ўзбекистон ССРнинг айрим жойларига сургун қилинади. Статистик маълумотларга қараганда, 1932 йили Шофиркон туманида 37 142 киши яшаган. Ҳар бир хонадонда ўртача 5-6 киши яшашини эътиборга олсак, атиги 37 минг аҳоли истиқомат қилган биргина Шофиркон туманидан 2500-3000 киши қатағон қилинади[16]. Юртдан сургун қилинганлар қаторида Саврак

қишлоғида туғилган ўзига тўқ хонадон соҳиби Раззоқ бобо (1850-1930)нинг ўғли, Боғиэфзал қишлоғида яшовчи ёш йигит Шароф Раззоқов (1906-1975) ҳам бўлган.

Хуллас, Шароф Раззоқов 1930 йили 24 ёшида қулоқ қилиниб, илк марта қамокқа ташланган. Бу табаррук инсон ўзининг қарийб 70 йиллик умри давомида 7 марта совет режими томонидан қамокқа олинди ёки сургун қилинди [17]. Иродали, имон-эътиқодли, исломий билимларни пухта эгаллаган Шароф бобо ҳар гал қамокдан ёки сургундан қайтгач, ўзининг одатдаги машғулоти бўлган деҳқончилик ва савдо-сотик (тижорат) билан шуғулланган. (Муаллифдан: Шароф Раззоқов менинг бобом, яъни онамнинг отаси ҳисобланади. Каминанинг болалиги Боғиэфзал қишлоғида Шароф бобом ва Хадича бувим хонадонида тоғаларим уйида ўтган. Мен Раззоқовлар хонадонининг мустаҳкам чинори бўлган Шароф бобонинг невараси эканлигимдан чексиз гурурланаман. Шароф бобонинг ўғитлари, Туронюрт тарихининг шонли кечмишлари ҳақидаги тарихий ҳикоялари ҳамда иймон ва эътиқод ҳақидаги насиҳатлари, эҳтимол, 10-12 яшар болакай бўлган менинг қалбимда тарихчи бўлиш фикрини туғдиргандир. Эҳтимол, боболарнинг шонли ва фожиали ҳаёти мени муаррих бўлишга даъват этгандир...)

Шундай қилиб айтганда, XX аср 30-йиллари бошларига келганда Бухорода уламо ва бойларни қатағон қилиш авжига чиқади. 1936-1939 йилларда бир қанча нуфузли ислом дини арбоблари “аксилсовет миллатчи мусулмон руҳонийлари ташкилотини тузганлик”да, совет ҳокимиятига қарши турли йўллар билан кураш олиб борганлик ва “панисломизм” ғоялари тарғиб қилганликда айбланиб, ўлим жазосига ёхуд узоқ муддатли қамок жазосига ҳукм қилинган. Шу тарзда мустабид совет режими Бухородаги уламо ва бойларни ҳам бутун Ўзбекистон ССРда бўлгани сингари оммавий равишда қатағон қилган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1. Бухоро вилояти давлат архиви (Бухоро ВДА), И-1-фонд, 20-иш, 23-35-варақлар.
2. Ражабов Қ. Чориқулбой Пирнафасбой ўғли // Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Том 9. –Тошкент: ЎЗМЭ Давлат илмий нашриёти, 2006. –Б.649.
3. Ражабов Қ., Эргашев О. Бухоро воҳасида яшовчи бойлар ва уламоларнинг қатағон қилиниши // “Бухоро Давлат университети илмий ахбороти” (Бухоро). 2008. №3. –Б.13-18.
4. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 20-иш, 23-24-варақлар.
5. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 20-иш, 33-варақ.
6. Ражабов Қ., Муҳамеджанова Л. Ромитан тумани тарихи (Қисқача маълумотнома). – Тошкент: Tafakkur, 2015. –Б.51-52.
7. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 30-иш, 111-варақ.
8. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 1-рўйхат, 70-иш, 73-варақ.
9. Абдул Маннон Пўлатовнинг ўғли машхур гиждувонлик Абдулл’абой (уни Абдулла бойвачча ҳам дейишган)
10. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 1-рўйхат, 70-иш, 66-67-варақлар.
11. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 1-рўйхат, 20-иш, 38-варақ.
12. Бухоро ВДА, И-1-фонд, 1-рўйхат, 70-иш, 73-варақ; 30-иш, 101-варақ ва б.
13. Шамсутдинов Р., Ражабов Қ. Қулоқлаштириш // Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Том 11. –Тошкент: ЎЗМЭ нашриёти, 2005. –Б.144-145.
14. Трагедия Среднеазиатского кишлака: коллективизация, раскулачивание, ссылка. 1929-1955 гг. Документы и материалы. В трёх томах. Составители: Р.Шамсутдинов, Б.Расулов. Под редакцией Д.А.Алимовой.–Ташкент: «Шарк», 2006.Том 2. – С. 315; Ўзбекистон РИДА, 58-фонд, 7-рўйхат, 245-иш, 57-варақ.
15. Ражабов Қ., Ражабов Д. Ҳамро Полвон (Тарихий эссе). –Тошкент: Abumatbuotkonsalt, 2011. –Б.23-24.
16. Ражабов Қ. Раззоқ бобо ерлари (Тарихий эссе). –Тошкент: Zarqalam, 2006. –Б.8-16.
17. Ражабов Қ., Бобомуродов К. Шофиркон тумани тарихи (Қисқача маълумотнома). – Тошкент: Tafakkur, 2015. –Б.33.